

Rak, který zmizel beze stopy

DANIEL BĚLOUŠEK

Osud defektorů ve světě zpravodajských služeb bývá různý. Jsou-li dopadeni na domácím území, bývají zpravidla odsouzeni k vysokým trestům. Pokud se jim podaří včas uprchnout do zahraničí, jsou proti nim vedeny soudní procesy v jejich nepřítomnosti. Pro zpravodajskou službu je vždy důležité činnost defektora zmapovat, stanovit stupeň ohrožení bezpečnostních zájmů a shromáždit co nejvíce důkazů o tom, pro kterou nepřátelskou službu a jak dlouho defektor pracoval.

Osud pplk. Jana Fily, zástupce náčelníka 52. odboru I. správy SNB, je výjimečný v tom, že v roce 1986 dokázal připravit svůj odchod z ČSSR tak dokonale, že se československým státním orgánům přes značné úsilí nepodařilo až do listopadu 1989 zjistit, co se s ním stalo. Nebylo tedy možné zahájit proti němu trestní stíhání. Fila se proměnil ve spis s krycím jménem RAK. On sám zmizel beze stopy.

Definice defektora

Encyklopedie špionáže defektora definuje jako zpravodajského důstojníka nebo spolupracovníka zpravodajské služby, který přešel z vlastního rozhodnutí či převerbováním na stranu protivníka.¹ Známymi československými defektory z řad I. správy SNB jsou například Josef Frolík, Ladislav Bittman či Vlastimil Ludvík.

KARIÉRA V ROZVĚDCE STB

Jan Fila se narodil 17. října 1940 v obci Batelov na česko-moravské hranici. Do služeb ministerstva vnitra (MV) byl získán v průběhu základní vojenské služby i vzhledem ke svému sociálnímu původu.² Po skončení vojenské služby nastoupil 1. října 1963

jako referent krajské správy MV v Hradci Králové. Zde postupně působil v útvaru sledování, pracoval také jako vyšetřovatel a operativní pracovník. Členem KSČ se stal v roce 1966. V letech 1967 až 1972, aniž by přestal pracovat pro StB, vystudoval Právnickou fakultu UK v Praze.

Fila v době nástupu k SNB Foto: ABS

1 CHURANĚ, Milan a kol.: *Encyklopedie špionáže*. Libri, Praha 2000, s. 93.

2 Filovi rodiče byli členy KSČ, otec pracoval od roku 1949 jako strojník, pak jako hlavní inženýr podniku Škrobárny v Havlíčkově Brodě, matka byla úřednicí v České státní pojišťovně. Rodina neměla žádné příbuzné v zahraničí. ABS, f. personálních spisů, personální spis Jana Fily, reg. č. 1267.

Fila v roce 1975

Foto: AMZV

Politické čistky konce šedesátých let a počátek normalizačního období let sedmdesátých znamenaly pro mladého Filu, který „v krizovém období odsoudil rozvratnou činnost antisocialistických sil“, příležitost ke kariéernímu růstu. V roce 1971 byl ustaven do funkce staršího referenta oblastního odboru I. správy SNB v Hradci Králové s perspektivou vyslání do zahraničí coby pracovník rozvědky.

V letech 1972 až 1973 absolvoval roční rozvědnou školu v Moskvě. Závěrečné zkoušky složil na výbornou, zkušební komise obzvláště ocenila jeho vyčerpávající odpovědi, hlubokou znalost látky a schopnost propojovat teorii s praktickou činností v rozvědce.³

Po návratu ze SSSR byl Fila zařazen ve funkci staršího referenta na 52. americkém odboru I. správy SNB

a pověřen zpracováním problematiky rezidentury New York. V rámci legalizace této činnosti nastoupil v květnu 1975 na ministerstvo zahraničních věcí jako referent odboru mezinárodních organizací (OMO). Filova příprava byla ukončena v srpnu 1975 závěrečným pohovorem, při němž bylo konstatováno, že Fila je dostatečně připraven na výkon funkce na stálé misi v New Yorku.⁴ Sem byl vyslán na konci roku 1975 jako pracovník ministerstva zahraničních věcí v pozici III. tajemníka. Dostal krycí jméno Šturma.⁵ Na rezidentuře pracoval do roku 1982, tedy celkem sedm let.

V průběhu tohoto období byl Fila hodnocen rozporně. Na začátku jeho pobytu převažovala pozitiva. V hodnocení z roku 1976 je mimo jiné uvedeno: *Fila je obětavým příslušníkem SNB a projevuje se jako odpovědný pracovník. I když není vyloženě typem odvážného operativního pracovníka, díky své plii a houževnatosti dosáhl dobrých výsledků ve vyhledávací a typovací činnosti.*⁶

O rok později však centrála Filovi vyčetla, že většina jeho kontaktů je mimo operativní zájem rozvědky. Ve Filově hodnocení se uvádělo, že jeho „styková“, „vyhledávací“ činnost je náhodná a nesystematická, „námětová“ a „realizační“ činnost na úseku aktivních opatření (AO)⁷ slabá, neodpovídající jeho možnostem a schopnostem. V závěru hodnocení se konstatuje, že *politická angažovanost a pracovitost byly v rozporu s dosahovanými výsledky i s přihlédnutím k ob-*

*tížnosti agenturně operativního prostředí v USA.*⁸

V následných pravidelných hodnoceních však došlo k obratu a Fila byl tehdejšími náčelníkem 52. odboru I. správy SNB mjr. Eduardem Plívou, krycím jménem Plexa, a šéfem rezidentury New York Jiřím Slaninou, krycím jménem Sádek, charakterizován jako velmi dobrý operativní a kádrový pracovník. Na základě Slaninovy iniciativy a se souhlasem mjr. Plívy byl Fila od roku 1978 dokonce pověřován zastupováním rezidenta a měl z tohoto titulu na starosti kontakt s představiteli rozvědky SSSR v New Yorku a Washingtonu. Po skončení pobytu na rezidentuře v USA převážilo kladné hodnocení Filovy práce s poznámkou, že na některých úsecích mohl dosáhnout lepších výsledků.⁹

Návrat z New Yorku do Prahy v roce 1982 představoval pro Filu další kariéerní posun. Postoupil do funkce zastupce náčelníka 52. odboru a byl povýšen na podplukovníka. Roku 1983 se stal kádrovou rezervou na funkci náčelníka odboru a o rok později byl vyslán do Moskvy na tříměsíční vzdělávací kurz určený pro vedoucí pracovníky rozvědky.

AKCE ACTOR

Do hledáčku amerických zpravodajských služeb se Fila poprvé výrazněji dostal v roce 1979 v rámci akce Actor, což byla zpravodajská hra československé rozvědky s americkými zpravodajskými službami CIA a FBI.¹⁰ Byl

3 Tamtéž. Nesignováno, překlad z ruštiny.

4 AMZV, Personálie; osobní spis Jana Fily, kt. 175.

5 Toto krycí jméno si Fila nevybral náhodně, ale podle rodného příjmení své manželky Marie, se kterou se oženil v roce 1964.

6 ABS, f. personálních spisů, personální spis Jana Fily, reg. č. 1267.

7 Jednalo se o souhrnný název pro soubor opatření proti osobám, institucím nebo státům, které byly zpravodajsky rozpracovávány. Jejich nejčastější formou byly dezinformace šířené v médiích.

8 ABS, f. personálních spisů, personální spis Jana Fily, reg. č. 1267.

9 Tamtéž.

10 Podrobnosti k akci Actor nejsou v ABS k dispozici. Materiály v devadesátých letech 20. století zkoumala analytická skupina Gama působící při Úřadu pro zahraniční styky a informace Federálního ministerstva vnitra ČSFR (ÚZSI FMV ČSFR). Svazky však nebyly do ABS převedeny, o jejich dalším osudu není nic známo.

při ní využit tajný spolupracovník (TS) československé rezidentury Zdeněk Ševčík, který měl krycí jméno Stehlík.¹¹ Podle názoru pražské centrály měl Ševčík plnou důvěru Američanů. V prvním čtvrtletí roku 1979 se ho Američané na Šturmu neboli Filu několikrát dotazovali, zajímali se především o to, s kým se stýká, jaká je jeho pracovní náplň, zda má v USA nějaké zvláštní poslání, konkrétně zda nezastupuje stálov misí New York v právních sporech. Ševčík odpověděl, že Šturmu příliš nezná a o jeho právnickém vzdělání nic neví. Ševčík si tento zájem o Šturmu vysvětlil tak, že Američané odposlouchávali telefonické rozhovory, které měl Fila s reprezentací Čedoku v New Yorku, při nichž poskytoval právní konzultace. Ševčík ujistil šéfa newyorské rezidentury Slaninu, že neposkytl CIA ani FBI žádné informace o Šturmovi. Rezidentura následně nahlásila do Prahy, že Šturma dosud není „provalen“ jako kádrový pracovník rozvědky.¹² V centrále se celou záležitostí až do Filova zmizení v roce 1986 nikdo podrobněji nezabýval.

FILA JAKO ŘÍDÍCÍ ORGÁN AGENTŮ RINA A ADRID

Agenturní síť rezidentury, kterou měl Fila v sedmdesátých letech a počátkem let osmdesátých v USA na starosti, nebyla rozsáhlá; tvořilo ji zhruba deset osob, které s československou rozvědkou spolupracovaly v různých kategoriích.¹³ Jejimi nejdůležitějšími a zároveň nejproblematičtějšími členy, kteří významně ovlivnili Filovo profesní působení, byli manželé Karel a Hana Köcherovi (agenti Rino a Adrid).

Manžele Köcherovy vyslala do USA v roce 1965 II. správa SNB s cílem získávat poznatky o nepřátelské činnosti amerických zpravodajských služeb proti ČSSR a dalším socialistickým státům.¹⁴ Dobře zapadli do amerického společenského a kulturního prostředí. V USA vedli bouřlivý život, účastnili se mimo jiné skupinových sexuálních hrátek. Zprávy, které podávali, však mnohdy tvořily především kompromitující informace a drby týkající se washingtonských vládních úředníků a jejich zpravodajská hodnota byla mizivá. Köcher vystřídal

v USA několik zaměstnání, z nichž nejdůležitější z hlediska možného využití v rozvědce byl jeho kontrakt v CIA, kde působil jako překladatel a analytik na základě termínované pracovní smlouvy od roku 1973 do roku 1976.¹⁵

Manželé Köcherovi si proměnlivou kvalitu spolupráce s československou rozvědkou uvědomovali. Köcher se snažil zvýšit svou důležitost tím, že v USA navázal kontakty přímo s rezidenturou KGB a předával jí tajné české a sovětské materiály, které překládal pro CIA.¹⁶ Nicméně i zde převládala spíše skeptický postoj k jeho informacím. To se změnilo koncem roku 1975, kdy Köcher upozornil KGB na podezřelé kontakty pracovníka sovětského ministerstva zahraničních věcí Alexandra Ogorodnikova se CIA. KGB tyto informace postupně prověřovala a Ogorodnikova v roce 1977 skutečně zatkla. Při výsledku se diplomat přiznal ke spolupráci se CIA a následně spáchal sebevraždu.¹⁷ Po této akci Köcherův význam v očích KGB stoupl a Rusové jej začali považovat za významného agenta.

- 11 ABS, f. Hlavní správy rozvědky, reg. č. 45152. Zdeněk Ševčík (nar. 16. 2. 1934) byl zaměstnancem PZO (podnik zahraničního obchodu) Motokov. Od roku 1966 působil jako delegát v obchodním oddělení ZÚ Kongo. V roce 1968 se z ideových důvodů stal tajným spolupracovníkem československé rozvědky. Byl zaměřen na problematiku ochrany československé ekonomiky a na problematiku zpravodajských služeb USA. Rozvědka Ševčíka považovala za zkušeného a politicky i odborně dobře připraveného. V rámci hodnocení z roku 1985 pracovník 26. odboru I. správy SNB Brůna konstatoval, že TS Stehlík plní úkoly zodpovědně, v jeho práci nebyly zjištěny závady, kterým by bylo třeba věnovat zvýšenou pozornost.
- 12 ABS, f. Hlavní správy rozvědky, reg. č. 12975. Záznam schůzky s TS Stehlík z 11. 9. 1979. Do materiálu bylo zřejmě až dodatečně připsáno rukou, že se informace vztahují k akci Actor.
- 13 V materiálech I. správy je uvedeno, že Fila řídil přímo pouze tyto agenty: Adrid, Rina, Kriváně a Malvaze. Agenturní síť v USA tvořilo dále několik tajných, důvěrných a ideových spolupracovníků.
- 14 Köcher se spolupracovníkem II. správy stal v roce 1963 a ve spolupráci s I. správou SNB byl v září 1965 formou emigrace vysazen přes příbuzné své manželky do zahraničí (Rakousko, NSR, USA). Dne 26. června 1966 ho převzala do řízení rezidentura v New Yorku. V roce 1967 obdržel roční stipendium na Columbia University, kde získal v roce 1970 doktorát filozofie a v říjnu 1970 místo v Brzeziňského institutu. In: PALEČEK, Pavel: Podivný případ komunistických špiónů Hany a Karla Köcherových. In: ČELOVSKÝ, Bořivoj (ed.): *Oči a uši strany: Sedm pohledů do života StB*. Tilia, Šenov u Ostravy 2005, s. 63.
- 15 Práci v CIA získal údajně na základě přímluvy Zbigniewa Brzeziňského, který za prezidenta Jimmyho Cartera působil jako poradce pro otázky národní bezpečnosti. V roce 1976, kdy z funkce prezidenta odchází Carter a s ním i jeho poradce Brzeziňski, končí u CIA také Köcher.
- 16 ANDREW, Christopher – MITROCHIN, Vasilij: *Neznámé špiónážní operace KGB. Mitrochinův archiv*. Academia, Praha 2001, s. 216.
- 17 Po několika hodinách výsledků se Ogorodnikov nabídl, že vlastnoručně napíše doznání. Odmítl pero, které mu nabízeli, a požádal o své vlastní. Když mu je vrátili, spolkl pilulku, která v něm byla ukrytá. Byl na místě mrtev. In: ANDREW, Christopher – MITROCHIN, Vasilij: *Neznámé špiónážní operace KGB. Mitrochinův archiv*. Academia, Praha 2001, s. 216.

Mezitím v roce 1976 vedení I. správy SNB rozhodlo o konspirativním stažení manželů Köcherových z USA do ČSSR, aby si vysvětlili řadu nejasností. Tuto akci dostal na starost Jan Fila. Série schůzek s Rinem a Adrid v Československu se zúčastnil mimo jiné i šéf rezidentury KGB ve Washingtonu gen. Oleg Kalugin. V Praze bylo Köcherovým sděleno, že se uvažuje o tom, že se do USA již nevrátí a budou využiti v hromadných sdělovacích prostředcích v otevřené kampani proti CIA. Rino a Adrid však jakékoli veřejné vystoupení kategoricky odmítli a trvali na návratu do USA. Podle názorů centrály tak prokázali, že jsou lidmi stojícími na cizí ideově-politické platformě, kteří ztratili vztah k ČSSR a jsou plně pod vlivem prostředí, kde žijí. Bylo rozhodnuto spolupráci s nimi ukončit a umožnit jim odjet z republiky.¹⁸

V prosinci 1981 byla i s přihlédnutím k žádosti KGB spolupráce s manželzy obnovena. Kontaktem byl opět pověřen Jan Fila, který se s nimi v USA pravidelně scházel až do svého odjezdu do ČSSR 12. srpna 1982, kdy jejich řízení předal svému nástupci. Po návratu z USA s nimi nadále udržoval služební kontakt. Pražská centrála však nevěděla, že v té době již Köcherovi byli pod intenzivní kontrolou FBI, což na podzim roku 1984 vyvrcholilo jejich zatčením. Stalo se tak před odjezdem na letiště, odkud chtěli přes Curych zamířit do Vídně. FBI se k akci rozhodla na základě informací, že se Köcherovi, kteří prodali svůj byt na Manhattanu, hodlají usadit v Rakousku a nepočítají s návratem do USA.

Rino a Adrid byli obviněni z vyzvědačství ve prospěch Československa, které trvalo celých devatenáct let. Karlu Köcherovi hrozil trest doživotí.

Po patnácti měsících vězení začala KGB údajně na přímý pokyn Michaila Gorbačova vyjednávat se CIA o jejich výměně. Dne 11. února 1986 došlo na hranicích mezi Západním a Východním Berlínem na mostě Glienicker Brücke k výměně manželů Köcherových mimo jiné za sovětského disidenta Anatolije Ščaranského.¹⁹

Jan Fila se na vyjednávání o výměně Köcherových významně podílel. Do Prahy několikrát přijel důstojník CIA, který se vydával za advokáta, a on s ním domlouval podrobnosti. Jednání bylo vedeno pod legendou, že Köcherovi staří rodiče oficiálně požádali československé úřady o pomoc, aby se jejich syn mohl vrátit. Státní bezpečnost se samozřejmě k ničemu nepřiznala a vyjádřila se v tom smyslu, že s Rinem nemáme nic společného, ale v rámci řešení humanitárních otázek a vzhledem k výsledkům Helsinské konference jsme přistoupili na toto jednání. Celý průběh jednání byl nahráván.²⁰ Schůzek se zúčastnil Köcherův tchán, Fila byl představen jako jeho známý a zároveň jako tlumočník. Aby americký advokát nemohl Filu identifikovat, byl se souhlasem vedení I. správy SNB namaskován (nalepená bradka, knírek, tmavé brýle apod.). Rekvizity byly získány z filmových studií Barrandov.

FILŮV ODCHOD Z ROZVĚDKY

V roce 1985 vešlo v rámci I. správy SNB ve známost, že náčelník 52. odboru pplk. Stanislav Ulík, krycím jménem Viktor, má odejít do Bratislavy. Za jeho nejpravděpodobnějšího nástupce byl považován Fila. Ten však koncem roku 1985 překvapivě požádal o uvolnění ze služebního poměru v rozvědce z rodinných důvodů. Při závěrečném pohovoru, který proběhl 9. ledna 1986

se zástupcem náčelníka I. správy SNB pplk. Vilémem Václavkem, krycím jménem Kainar, a bývalým náčelníkem 52. odboru pplk. Ulíkem, Fila uvedl, že důvodem k podání žádosti je výlučně jeho současná rodinná situace, protože vzhledem ke zhoršení zdravotního stavu manželky je zapotřebí jeho každodenní přítomnost doma. O oprávněnosti žádosti však nadřízené příliš nepřesvědčil. Václavek v závěru pohovoru uvedl, že o vážné rodinné důvody nejde.²¹ Přes všechny pochybnosti však bylo Filovi vyhověno a ze služebního poměru byl uvolněn k 30. dubnu 1986.

ZAHÁJENÍ AKCE RAK

Fila před svým odchodem v zaměstnání nahlásil, že si našel práci na generálním ředitelství podniku Bavlna v Hradci Králové, která mu poskytne více času, aby se mohl starat o manželku. Situace se však vyvíjela jinak.

Dne 18. srpna 1986 zatelefonovala na 52. odbor I. správy SNB Filova sestra s žádostí, aby bratrovi vyřídili, že jeho manželka je v kritickém zdravotním stavu v nemocnici v Havlíčkově Brodě. Když jí bylo řečeno, že Fila u SNB již od května 1986 nepracuje, uvedla, že nikdo z příbuzných neví, kde je, a požádala o pomoc při zjištění místa jeho pobytu.

V rozvědce zavládly obavy. StB si neprodleně ověřila, že Fila do podniku Bavlna nenastoupil. Bylo nutné zjistit, kde se nachází. Na základě pokynu náčelníka I. správy SNB gen. Sochora byl tímto úkolem pověřen 26. odbor (zahraniční kontrarozvědka). Pátrání po Filovi dostalo krycí název Rak. První zpráva o průběhu šetření byla vyhotovena již 25. srpna 1986. StB se postupně zaměřila na výslechy rodinných příslušníků

18 ABS, f. Hlavní správy rozvědky, reg. č. 12975. Informace k akci Rino z 2. 3. 1977.

19 ANDREW, Christopher – MITROCHIN, Vasilij: *Neznámé špionážní operace KGB. Mitrochinův archiv*. Academia, Praha 2001, s. 216.

20 ABS, f. Hlavní správy rozvědky, reg. č. 12975. Uvedeno v Závěrečné zprávě k akci Rak z 9. června 1989.

21 Tamtéž. Výrazné pochyby vyjádřil rovněž zástupce náčelníka 52. odboru pplk. Opavský, který Filu obvinil z útěku před odpovědností.

i vzdálenějších příbuzných, na pohovory s Filovými spolupracovníky, na prověrku hospitalizovaných a zemřelých osob. Byla provedena blokáce na hranicích a začaly být podrobněji zkoumány rovněž Filovy majetkové poměry a pohyb peněz na jeho účtech. Gen. Sochor o Filově zmizení informoval sovětské partnery a požádal o součinnost při pátrání rovněž představitel Polska, Maďarska a NDR.²²

Konkrétních stop bylo málo. Rodiní příslušníci uvedli, že Filu naposledy viděli v posledním červnovém týdnu, kdy přespal v Praze u bratrance Vladimíra Rýgla. Podle jeho výpovědi odešel ráno 27. června 1986 na schůzku a od té doby ho nikdo neviděl. Mezi hospitalizovanými osobami Fila nebyl. Důkladně se ověřovala verze, že by mohl být mrtev, opatření zahrnovala i kontrolu totožnosti všech mrtvol nalezených na území ČSSR.

Zjistilo se rovněž, že Fila prodal nemovitost v Chuchli a utržené peníze spolu s dalšími úsporami převedl na účet své ženy. Prověrka pasových materiálů ukázala, že Fila vlastní propadlý cestovní pas z roku 1977 a platný diplomatický pas, který při rozvázání služebního poměru nevrátil. Do pátrání byly zapojeny také orgány II. správy SNB (kontrarozvědka) s cílem prověřit hromadné výjezdy diplomatů z ČSSR po 26. červnu 1986. Výsledek šetření byl negativní.

Další pátrání se zaměřilo na dvě hlavní varianty. První možnost předpokládala, že se Fila pohybuje na území ČSSR nebo že zemřel. Druhá počítala s tím, že zradil a nachází se mimo republiku.

V dalších měsících byly obě tyto varianty podrobně rozpracovány. Ve Filově bytě v Hradci Králové byl zaveden ZTÚ Diagram a ZTÚ Přestavba. Filova manželka byla po propuštění z nemocnice krátkodobě sledována (bez využitelných poznatků). Pátrací skupina dokonce zvažovala možnost nasadit odposlech u Filových starých a nemocných rodičů, od čehož však nakonec upustila. Na Filovy příbuzné byl zaveden ZTÚ Nákup a v jeho bytě byla za přítomnosti pracovníků 26. odboru provedena ZTÚ Analýza.²³

Současně se pozornost zaměřila na Filovy spolupracovníky, kteří měli za úkol sepsat vše, co o něm věděli.²⁴

Po Filovi bylo vyhlášeno pátrání v hromadných sdělovacích prostředcích. Pátrací skupina se zabývala i tak nepravděpodobnými možnostmi, jako že odjel pracovat na výstavbu plynovodu v Krivém Rogu v SSSR.

V rámci pátrání se využívaly také psychologické metody (vyšetření rodinných příslušníků a dalších aktérů případu). Psychologické vyšetření Filova syna v říjnu 1986 přineslo zajímavý poznatek. Psycholog zjistil, že syn měl od otce slíbeno, že spolu

o prázdninách 1986 navštíví Vídeň nebo Západní Berlín a USA. Byl také proveden dodatečný grafologický rozbor Filova rukopisu, z něhož mimo jiné vyplývalo, že Fila je ...*mistrem v přizpůsobování, výborný herec-improvizátor, jehož motivem je zejména snaha přežít za každou cenu.*²⁵

Dosavadní průběh šetření stále více potvrzoval verzi o Filově zradě, i když neexistoval žádný důkaz, ale pouze dílčí indicie. Mezi nejzávažnější patřilo podezření manželů Köcherových, kteří Filu ještě v době, kdy byl ve výpovědní lhůtě ze služebního poměru, označili jako člověka, jenž informoval CIA nebo FBI o jejich činnosti. Jejich obvinění se opíralo zejména o skutečnost, že od počátku roku 1982, kdy prostřednictvím Fily opětovně navázali spolupráci s československou rozvědkou, byli pod důkladnou kontrolou amerických zpravodajských služeb. *Kdo věděl, že se v roce 1982 navázal intenzivní styk s centrálou? Tam si myslím, že je klíč. Kdo věděl, že Honza byl za mnou? Já mám Honzu rád, ale když mě vzala FBI a začali říkat, co všechno vědí, tak jsme s ženou říkali, jestli vejde dveřmi Honza a řekne, že přeběhl, tak je to možný.*²⁶

Na počátku roku 1986 byl Fila v této souvislosti testován na detektoru lži. Závěry fyziodetekčního vyšetření ukázaly, že ne vždy pravdivě uváděl skutečnosti související s jeho pracov-

22 ABS, f. personálních spisů, personální spis Jana Fily, reg. č. 1267.

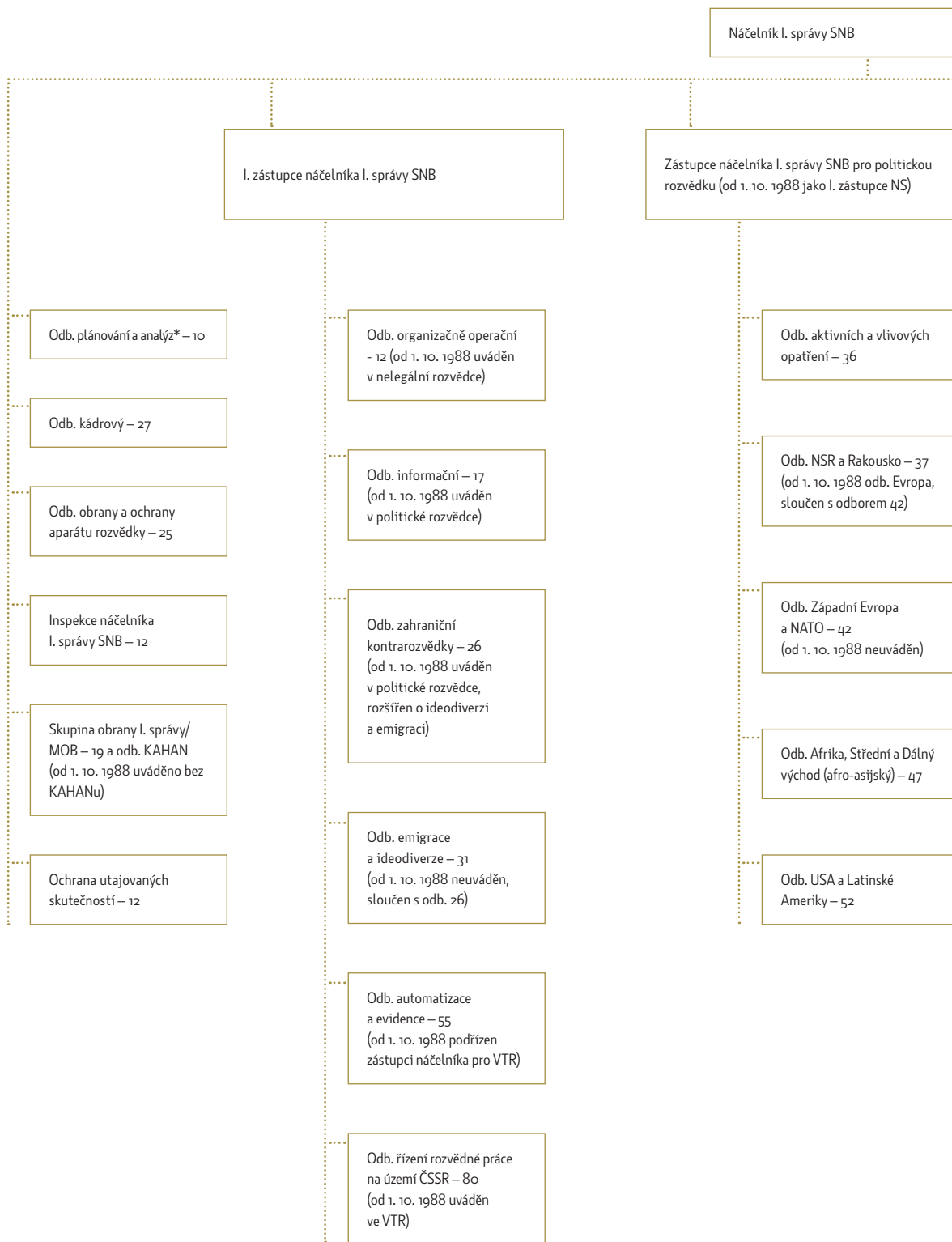
23 Při své práci využívala StB tzv. zpravodajskotechnické úkony (ZTÚ) těchto hlavních typů: Diagram (dlouhodobý prostorový odposlech), Statistika (krátkodobý prostorový odposlech), Přestavba (telefonní odposlech a kontrola dálkopisného spojení), Nákup (úkolová prověrka korespondence; byla zavedena jen proti osobám a „objektům“, které již byly „rozpracovávány“ a vedeny v operativních svazcích), Dovož (zájmová prověrka korespondence; vyhledávání vlastní tajné korespondence StB zasílané od agentů ze zahraničí), Krystal (skupinová prověrka korespondence, jejímž úkolem byl „výběr typů“ osob v zahraničí se zaměřením na určitou oblast), Aparát (skryté pozorování a fotografování), Analýza (tajná technická prohlídka) apod. In: POVOLNÝ, Daniel: *Operativní technika v rukou StB*, <http://www.mvcr.cz/policie/udv/vystavy/vystava1/tabulky.html>

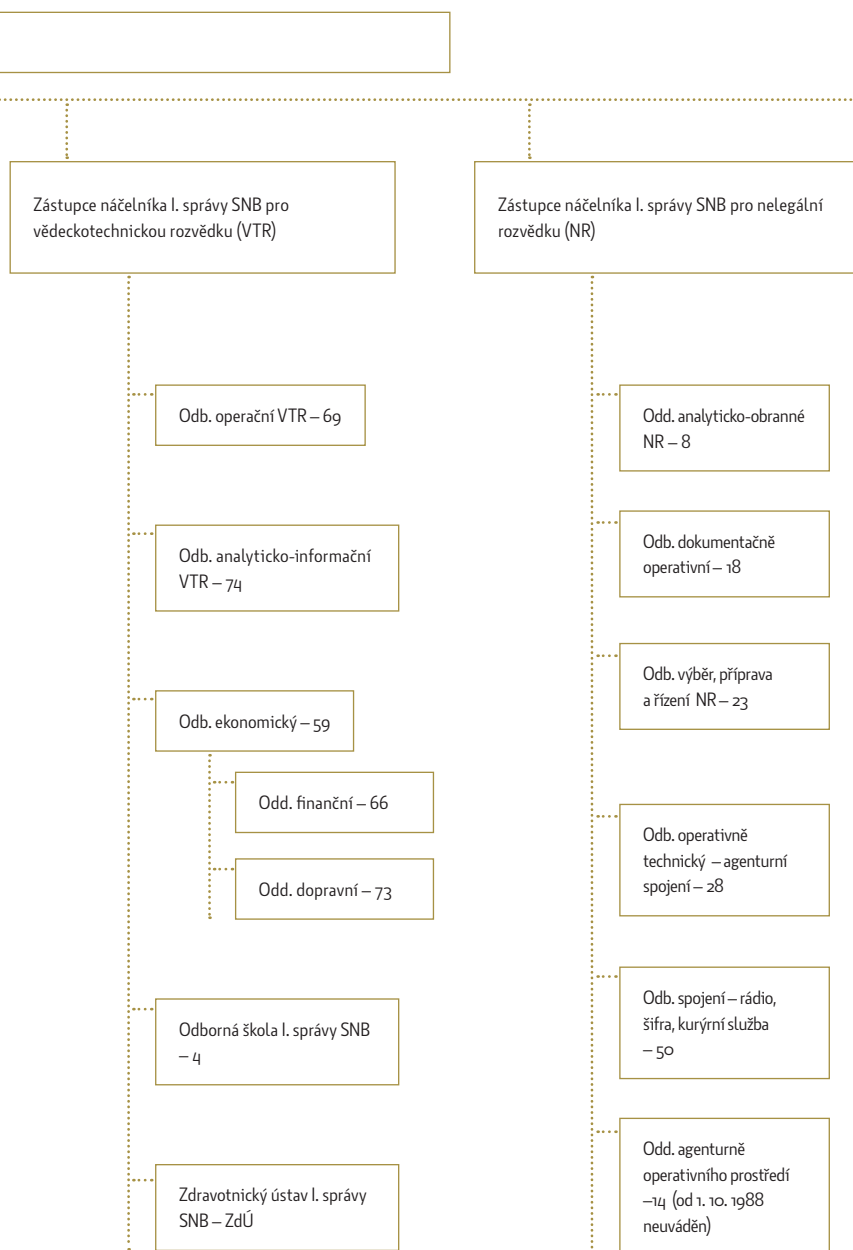
24 Karel Pacner uvádí vzpomínku bývalého majora rozvědky: *Všichni, kteří jsme se s ním stýkali, jsme museli sepsovat elaboráty, o čem jsme s ním mluvili. Zatloukali jsme, jak se dalo, chodili jsme s ním na pivo a tam nejednou přišla řeč na věci, které byly tajné a o kterých se nesmělo mluvit. Kdybychom to teď na sebe prozradili, měli bychom potíže.* In: PACNER, Karel: *Československo ve zvláštních službách*. Díl IV. Themis, Praha 2002, s. 574-575.

25 ABS, f. Hlavní správy rozvědky, reg. č. 12975. Zpráva komise o šetření a možné zradě bývalého příslušníka I. správy SNB J. Fily z 27. února 1987 (dále Zpráva komise).

26 Tamtéž. Výslech Karla Köchera z 17. února 1986, tj. několik dnů po jeho výměně a návratu do ČSSR.

I. správa SNB – Hlavní správa rozvědky SNB

Celouťvarový výbor KSČ F – 16 – 2
 Celouťvarový výbor SSM – 6
 Oblastní odbory StB
 (pobočky I. správy SNB organizačně zařazené ve strukturách Krajských správ SNB)

- OO StB Bratislava – 70
- OO StB Košice – 75
- OO StB Banská Bystrica – 78
- OO StB Plzeň – 81
- OO StB Ústí nad Labem – 84
- OO StB Brno – 87
- OO StB Hradec Králové – 90
- OO StB Ostrava – 93
- OO StB České Budějovice – 99

Vysvětlivky, poznámky:

MOB – mobilizace
 KAHAN – krycí název sídla rozvědky v době války
 VTR – vědeckotechnická rozvědka
 NR – nelegální rozvědka
 SSM – Socialistický svaz mládeže
 OO – oblastní odbor
 RNS – rozkaz náčelníka správy

Pramen:

RNS 20/1987 z 30. 12. 1987
 RNS 22/1988 z 22. 8. 1988 (změny platné od 1. 10. 1988, zejména: Zrušení místa jednoho zástupce náčelníka správy a přerozdělení odborů, zrušeny odbor emigrace a ideodiverze – 31 a odbor Západní Evropy a NATO – 42). Číslo odboru (nebo zkratka) za pomlčkou znamená i spisovou značku.

* Číslo jednotlivých odborů jsou krycí označení, která byla používána pro komunikaci v rámci I. správy SNB

ni náplní, že si je vědom, že svým jednáním poškodil zájmy ČSSR, a taji skutečnosti v souvislosti s akcí Rino-Adrid.²⁷ StB však těmto poznatkům nevěnovala pozornost a záležitost začala přezkoumávat až po Filově zmizení, kdy výsledky na detektoru byly uvedeny jako jedna z indicií napovídajících, že zradil.

Další poznatky podporující verzi o Filově zradě přinesl výsledek jeho manželky, která uvedla, že již v roce 1979 byla Filově nabídnuta emigrace s možností práce v CIA. Fila podle jejích slov tehdy spolupráci s Američany odmítl, ale nehlásil nic centrále, jak bylo jeho povinností.²⁸

Přes intenzivní vyšetřování, probíhající od konce srpna 1986, se nepodařilo nalézt jediný důkaz, který by objasnil, co se s Filou stalo. V únoru 1987 se však objevila nová informace o tom, že se Fila nachází v USA. Předala ji „rozhvědká přítel“ náčelníkovi I. správy SNB gen. Sochorovi.²⁹

DOPADY FILOVA ZMIZENÍ NA PRÁCI ČESKOSLOVENSKÉ ROZVĚDKY

Kromě intenzivního pátrání po způsobu a motivech Filova zmizení se aktivity rozvědky soustředily také na vyhodnocování poznatků, jimiž Fila disponoval, z hlediska ohrožení bezpečnostních zájmů státu.

Vyšetřovací komise I. S-SNB byla ve zprávě z února 1987 nucena konstatovat, že jeho znalosti jsou širší a hlubší než u předcházejících defektorů československé rozvědky. To

vyplývalo především z Filova postavení zástupce náčelníka 52. odboru, jehož práce byla zaměřena proti USA jako hlavnímu nepříteli. Fila znal organizaci a dislokaci všech „objektů“ rozvědky a kontrarozvědky a systémem kurýrního spojení. Komise vypočetla, že zná pravými a krycími jmény šedesát tři pracovníky rozvědky, se kterými pracoval v zahraničí na rezidentuře v USA nebo na centrále v rámci 52. odboru. Dále mohl identifikovat třicet devět pracovníků rozvědky, s nimiž měl služební či soukromý styk, stejně jako řadu příslušníků přijatých k StB v letech 1982–1986, k nimž se vyjadřoval jako člen přijímací komise. Z titulu své funkce měl Fila alespoň teoreticky přístup ke všem akcím 52. odboru a rámcově byl informován o akcích ostatních odborů ve vztahu k USA. Prokazatelně byl seznámen s šedesáti dvěma tajnými spolupracovníky a informován o devětatdvaceti ideových spolupracovnících.³⁰ Značný rozsah Filových znalostí byl dán také reorganizací práce I. správy SNB, která v polovině osmdesátých let soustředila veškeré protiamerické aktivity do jednoho odboru.

Vyšetřování jeho zmizení donutilo vedení rozvědky přiznat si tristní stav agenturní sítě v USA, což nejlépe dokládá konstatování komise, že skutečné škody na agenturním aparátu jsou menší, než by vyplývalo z uvedených počtů. Řada lidí, které Fila v USA řídil nebo nově získal ke

spolupráci, by totiž byla postupně vyřazena ze sítě spolupracovníků, i kdyby Fila zůstal v ČSSR.³¹

Teoretickým řešením této situace by bylo vyslání nových pracovníků na rezidentury do New Yorku a Washingtonu. Realita však byla jiná: takové lidi neměla centrála k dispozici. Proto bylo rozhodnuto, že všichni stávající příslušníci rezidentury zatím v USA zůstanou a vzhledem k nemožnosti operativní práce se soustředí na získávání poznatků z otevřených zdrojů. Dále se budou scházet se svými kontakty a vázat tak na sebe pozornost FBI, která tudíž nebude mít tolik času a kapacit na sledování pracovníků rezidentur dalších států Varšavské smlouvy.³²

Ojedinelá agenturní informace o údajném pobytu Fily ve Spojených státech řešení případu nepřinesla. Rozvědká stále neměla potvrzeno, že Fila opravdu zradil. Ve všech materiálech akce Rak se proto používají spojení jako „možná zrada“ nebo „návrh postupu v případě, že se Fila nachází v USA“ apod.

Vedení I. správy se obávalo, že již tak neutěšenou situaci agenturní sítě v USA by mohla ještě zhoršit kampaň amerických médií proti pracovníkům československého velvyslanectví v USA, rozpoutaná na základě Filových informací, která by mohla vést až ke zveřejnění jmen všech kádrových pracovníků rozvědky, což by paralyzovalo činnost rezidentury. Nejhorší možný scénář

27 Tamtéž.

28 ABS, f. Hlavní správy rozvědky, reg. č. 12975.

29 V materiálech I. správy SNB nejsou uvedeny podrobnosti, z nichž by se dalo vyvodit, odkud tato informace přišla a kdo je označován jako „rozhvědká přítel“. Není k dispozici ani přesná podoba tohoto sdělení.

30 ABS, f. Hlavní správy rozvědky, reg. č. 12975.

31 Tamtéž; Zpráva komise k tomu podrobněji uvádí, že akce Rino a Adrid již byla ukončena, což se předpokládá i s tajným spolupracovníkem Kriváň. Agent Malvaz, Filou zaverbovaný a enormně nadhodnocený, nebyl uložen již dříve pouze pro nesouhlas Fily. Filou byl zveličen i DS Agudo, jehož naprostá bezperspektivnost byla zřejmá a pouze Fila s ní nesouhlasil. Rovněž agent Love nepotvrdil své možnosti a dlouhodobě vykazuje nízkou výslednost. Jinými agenti rezidentura New York nedisponuje. Obdobně agenti z dalších rezidentur amerického kontinentu, agent Carles, Carp, Bornelux, Handy, Laufer, Higo, Gustavo, Lusín, jsou navrhováni k vyřazení ze sítě tajných spolupracovníků pro nedostatečné výsledky či jiné závadové okolnosti a byli by vyřazeni ze sítě i bez souvislosti s předpokládanou zradou Fily. Totéž platí o TS Duro a Repro.

32 PACNER, Karel: *Československo ve zvláštních službách*. Díl IV. Themis, Praha 2002, s. 577.

FEDERÁLNÍ KRIMINÁLNÍ ÚSTŘEDNA PÁTRÁ

Pracovníci kriminální služby na celém území státu delší dobu pátrají po pohřešovaném Janu FILOVI, nar. 10. srpna 1942 v obci Batelov na Jihlavsku. Trvalé bydliště má v Hradci Králové-Malšovicích, Mrštíkově ulici čis. 943. Jan Fila byl naposledy viděn koncem června loňského roku v Praze. Od této doby nepodává o sobě svým příbuzným žádné zprávy. Čtyřiačtyřicetiletý pohřešovaný Jan Fila je 178 cm vysoký, statné postavy. Má tmavé, prošedivělé vlasy, prořídle, s menší pleší na temeni hlavy a s výraznými čelními kouty. Oči má tmavohnědé. Charakteristickým znakem je u něho chůze v mírném předklonu. Hovoří česky, rusky a anglicky. Informace o jeho pobytu můžete sdělit kterémukoliv oddělení Sboru národní bezpečnosti.

Pátrání FKÚ po Janu Filovi z ledna 1987

Foto: ABS

počítal s vypovězením jednotlivých pracovníků ZÚ ČSSR Washington a stálé mise při OSN v New Yorku. Příslušné odbory rozvědky proto dostaly za úkol rozpracovat tuto variantu, připravit reciproční vypovězení amerických diplomatů, protesty u generálního tajemníka OSN a kampaň proti CIA v československých médiích.³³

K ničemu z toho však nedošlo. Až do listopadu 1989 rezidentura ve Washingtonu a v New Yorku v souvislosti s Filou nezaznamenala nic, co by potvrdovalo, že aktivně pracuje proti ČSSR.

PÁTRÁNÍ NA ÚZEMÍ ČESKOSLOVENSKA

Vzhledem ke skutečnosti, že nebyly nalezeny žádné důkazy o Filově zradě, nemohlo být proti němu zahájeno trestní stíhání podle § 283 (zběhnutí do ciziny) nebo podle § 105 (vyzvědačství) jako v případech některých jiných defektorů.³⁴

Nadále pokračovalo celostátní pátrání, v jehož rámci bylo v letech 1986 až 1989 zachyceno několik signálů napovídajících, že Fila neopustil území ČSSR. Všechny byly důsledně prověřovány. Vyšetřovalo se například podezření, že Fila utonul v rybníku

u Hradce Králové, kam se chodil velmi často koupat. Celé okolí bylo prohledáno za účasti psovodů, rybník prozkoumali potápěči. Šlo o akci celokrajského rozsahu – s negativním výsledkem.

Prověřoval se rovněž signál o údajném výskytu Fily v Benešově, kde se měl pohybovat ve skupině osob důvodně podezřelých z kriminální činnosti, konkrétně z nedovoleného ozbrojování a přípravy na ilegální opuštění republiky. Ve skupině měl být člověk podobný Filovi, ale při vyšetřování se zjistilo, že o Filu nejde.³⁵

33 ABS, f. Hlavní správy rozvědky, reg. č. 12975. Materiál z 30. července 1987 s názvem „Návrh postupu pro případ, že se Fila nachází v USA a bude využíván proti ČSSR a rozvědce“.

34 V některých případech šel proces odsouzení defektora opravdu rychle. Vlastimil Ludvík s krycím jménem Pantůček zmizel 16. prosince 1988 z velvyslanectví v Dillí, kde působil v legalizační funkci 1. tajemníka ZÚ pro otázky ekonomické spolupráce. Dne 3. ledna 1989 požádal v Londýně o politický azyl. Již v červenci 1989 byl odsouzen v nepřítomnosti vojenským soudem v Příbrami k osmi letům vězení za nelegální opuštění republiky v době výkonu služby v ozbrojených složkách. Tento trest byl zrušen v říjnu 1990 milostí prezidenta republiky. In: LUDVÍK, Vlastimil: *Malá sestra*. Vydáno vlastním nákladem v Anglii, 1991.

35 ABS, f. Hlavní správy rozvědky, reg. č. 12975. Závěrečná zpráva z akce Rak z 9. června 1989.

- 11 XII 1989

PRIJATA SIFROVKA

BLESK IHNED PREDAT

**PRISNE TAJNE
OPIS ZAKAZAN**

Zasila:	NEW YORK	K vyrizeni: o 52 26 25
Doslo dne:	7.12.89 Hod:17,45	Cetl dne: _____ Podpis: _____
Odsifroval dne:	7.12.89 Hod:18,10	Vypis provedl dne _____
Podpis:	li/252	a zalozil _____
Poradove cislo:	12.883	Podpis: _____
K cj. _____		Vytisk cislo: 5

dne 7.12. po desate hodine dopoledne doslo k pokusu o verbovku kp lomskeho zradcem rakem.

lomsky vychazel z budovy kanadskeho konzulatu, kde vyrizoval viza pro cleny delegace a sel do vedlejsi ulice k autu. uslysel zavolani "mirku" a ohledl se. pristoupil k nemu rak a rekl "to jsem rad, ze jsi to ty. promin, ze jsem to udelal, ale husakovci by me odkraglovali". pak popral prijemne vanoce a pozadal kp, aby to nikomu nerikal. snazil se potrast rukou a zjevne chtel pokracovat v rozhovoru. kp vsak odmítl, nastoupil do vozu a odjel na misi, kde ihned informoval rezidenta.

celou dobu registroval intenzivni sledovani. okamzite zajistuji potrebna bezpecnostni opatreni a budu informovat titulare a rezidenturu washington.

blizsi v lk dne 8. prosince.

h l i n k a 00456

Šifra rezidentury New York o kontaktu s Rakem

Foto: ABS

Problém Filovy neznámosti se rozhodla řešit i jeho manželka, která v únoru 1989 podala žádost o prohlášení Jana Fily za mrtvého. Na základě shromážděných důkazů jí Okresní soud v Hradci Králové vyhověl a pod tamní značkou 12 No 1221/86 byl Fila úředně prohlášen za mrtvého ode dne 30. června 1986. Rozsudek nabyl právní moci 30. srpna 1989.³⁶

POKUS O „VERBOVKU“

K nečekanému obratu došlo 7. prosince 1989, kdy se Fila poprvé a také na-

posledy od svého zmizení prokazatelně pokusil v USA kontaktovat někoho ze svých bývalých spolupracovníků. Na ulici oslovil pracovníka rezidentury rozvědky New York Miroslava Zahrádku s krycím jménem Lomský. Zahrádka však žádost o rozhovor odmítl a značně nervózní nechal poslat informaci o „pokusu o verbovku“ do Prahy. V jejím závěru bylo uvedeno, že bližší poznatky rezidentura zašle v telegramu 8. prosince 1989. Žádný takový materiál se však v archívech I. správy SNB ani v archívu minister-

stva zahraničních věcí nenachází. Tato šifra tak zůstává až do dnešního dne jediným písemným dokladem o pobytu Jana Fily v USA po jeho odchodu z ČSSR v roce 1986.

Bez ohledu na to pokračovalo vyšetřování Filovy neznámosti přinejmenším ještě v roce 1991, kdy ředitel Úřadu pro zahraniční styky a informace Federálního ministerstva vnitra ČSFR plk. Radovan Procházka požádal ředitele Ústředny federální kriminální policie plk. Miroslava Suchardu o pokračování v celostátním pátrání po Filovi, neboť se nepodařilo zjistit místo, kde se zdržuje.³⁷ Kdy bylo vyšetřování ukončeno, není zřejmé, v současnosti však Jan Fila již není veden v registru hledaných ani pohřešovaných osob.

ZÁVĚR

Případ Jana Fily je dokladem špatné řídicí, organizační a kontrolní činnosti rozvědky StB v druhé polovině osmdesátých let. Zpráva vyšetřovací komise z února 1987 hovoří mimo jiné o tom, že hlavní odpovědnost nesou Filovi bývalí přímí nadřízení a další jeho spolupracovníci, kteří neobjektivním hodnocením výsledků a nedůslednou kontrolou vytvořili kádrové předpoklady pro Filovo jmenování do funkce zástupce náčelníka 52. odboru.³⁸ Za selhání lze rovněž považovat skutečnost, že byla bez průtahů akceptována jeho nepřesvědčivá žádost o odchod ze služebního poměru, která se přinejmenším časově kryla s návratem agentů Rina a Adrid do ČSSR.

Na základě obvinění Karla Köchera, že za jeho zatčení v USA může právě on, byl Fila na počátku roku 1986 vyšetřen na detektoru lži. Závěry vyšetření sice v dílčích směrech podezření potvrzovaly, přesto se těmito signály nikdo vážněji nezabýval. Po Filově odchodu do civilu se

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Tamtéž. Žádost z 5. září 1991 k osobě JUDr. Fila, č. j. V8/F-1605/FK-86.

³⁸ ABS, f. Hlavní správa rozvědky, reg. č. 12975.

Jan Fila se synem, nedatováno

Foto: ABS

o něj rozvědka zcela přestala zajímat, nikdo se neobtěžoval ověřit, zda nastoupil do avizovaného zaměstnání v Hradci Králové. V důsledku administrativní nedbalosti mu dokonce zůstal diplomatický pas. StB se nepodařilo vyšetřit, jakým způsobem Fila zmizel. Je pravděpodobné, že se za hranice dostal právě díky diplomatickému pasu.

Z archivních materiálů nelze vyčíst, zda Fila stál za prozrazením agentů Rina a Adrid. Sám Köcher se v roce 2007 v médiích vyjádřil, že ho zradil bývalý gen. KGB Kalugin, který tajně pracoval pro Američany. Filovo angažmá v případě to však nevyklučuje.³⁹

Vyšetřování Filova zmizení rovněž ukázalo na slabou a nevýkonnou agen-

turní síť I. správy SNB. Vyjdeme-li z materiálů akce Řeak, pak v polovině osmdesátých let neměla rozvědka v USA prakticky žádného spolupracovníka, který by poskytoval kvalitní zpravodajské informace.

Filova spolupráce s americkými zpravodajskými službami je dodnes zahalena tajemstvím. V devadesátých letech se bývalý ředitel CIA Robert Gates při hodnocení klíčových momentů studené války zmínil o roli, kterou sehrál v roce 1983 jeden nejménovaný československý zpravodajský důstojník pracující pro Američany. V této době eskalovalo napětí ve vztazích mezi USA a SSSR. Některé americké kroky (vyhlášení Reaganova programu Strategické obranné iniciativy, cvičení NATO Able Archer) si tehdej-

ší generální tajemník ÚV KSSS Andropov vyložil jako signály hrozícího jaderného útoku na východní blok. Pro Američany tedy bylo velmi cenné zjistit, jak silná hysterie v Kremlu panuje. Informace, které v této době poskytovali agenti východních rozvědek pracující pro západní zpravodajské služby, nepochybně přispěly k tomu, že Západ začal Sovětům dávat najevo, že z jeho strany se nemusejí obávat vojenské agrese. Je známo, že důležité informace tohoto typu poskytl Britům pracovník KGB Oleg Gordijevskij. V případě Američanů je pravděpodobné, že takovým informátorem byl mimo jiné pracovník československé rozvědky Jan Fila, který tak má svůj podíl na snížení napětí mezi oběma supervelmocemi.

39 Köcher to uvedl 15. června 2007 v talkshow Jana Krause Uvolněte se, prosím. Generálmajor Oleg Kalugin byl po studiu na Leningradské státní univerzitě naverbován KGB pro její operace v zahraničí. Pod krytím jako žurnalista získal v roce 1958 Fulbrightovo stipendium na Columbia University a pak pracoval pro Radio Moskva jako dopisovatel OSN z New Yorku, přičemž prováděl špiónážní a vlivové operace. V letech 1965 až 1970 sloužil jako výkonný šéf rezidentury KGB na sovětské ambasádě ve Washingtonu. Nejmladší generál v historii KGB se poté stal šéfem sovětské kontrarozvědky. V roce 1995, několik let po rozpadu SSSR, odešel do USA, kde získal americké státní občanství. V roce 2002 byl v Rusku v nepřítomnosti odsouzen za zradu a špiónáž pro USA k patnácti letům vězení.